

ВЫКАРЫСТАННЕ РУСІЗМАЎ У ПРАЗАІЧНЫХ ТВОРАХ У. КАРАТКЕВІЧА

Мітраховіч Дзіна Анатольеўна

магістрант кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства
ўстановы адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэтыя А. А. Куляшова”
(г. Магілёў, Беларусь)

Ключавыя словы: русізм, прازیчныя творы, індывідуальны стыль, двухмоўе, стылістычная роля, стылістычная функцыя.

У. артыкуле пранануецца стылістычная характарыстыка русізмаў у прازیчных творах. У. Караткевіча. Звяртаецца ўвага на лексічныя русізмы як элемент моўнай характарыстыкі персанажа, як сродак стварэння камічнага эфекту, як спосаб выражэння ўласных адносін аўтара да ўзаемадзеяння моў.

Асобае месца ў творах У Караткевіча займаюць русізмы. Іх выкарыстанне ў значнай ступені ўплывае на фарміраванне індывідуальнага стылю пісьменніка, таму зварот да стылістычнай ролі гэтых адзінак апраўданы, своечасовы і актуальны. У стылістыцы мастацкага маўлення чужое слова выкарыстоўваецца як асобны стылістычны сродак для рэалізацыі пэўнай мастацкай задачы. Адносіны да нацыянальнай мовы як асноўнага элемента нацыянальнай культуры і да яе ўзаемадзеяння з іншымі мовамі ў гэтым выпадку выступаюць у якасці аднаго са сродкаў стварэння мастацкага вобраза, адлюстравання ідэйнага зместу твора.

Так, у гістарычным рамане У Караткевіча “Каласы пад сярпом тваім” пытанне аб лёсе беларускай мовы, аб адносінах да яе дае магчымасць праверыць патрыятызм герояў рамана, іх любоў да бацькаўшчыны, да беларускага народа. Верны гістарычнай праўдзе, пісьменнік заўсёды дакладна паказвае моўную сітуацыю, у якой дзейнічаюць яго героі. У рамане спецыфіку моўнай сітуацыі ў Беларусі сярэдзіны XIX ст. апісвае юнак Алесь у размове са сваім равеснікам Мсціславам на балі ў князеў Загорскіх, дзе сабраўся вышэйшы свет Магілёўскай губерні: “*Чуеш, французская мова... Яна заслушае ўсё. Нанэўна таму, што вельмі прыгожая. Але ж яны не французы, гэтыя Хаданскія і іншыя. А вось гучыць польская – даволі моцны паток. А вось руская... І ніхто пакуль што словам не абмовіўся на мужыцкай, акрамя цябе.*”

Тут даволі дакладная замалёўка размеркавання моў і іх функцый: у колах беларускай арыстакратыі ў сярэдзіне XIX ст. на прыёмах пераважае французская мова; яшчэ шырока распаўсюджана польская мова, нягледзячы на паражэнне паўстання 1830 г.; пачынае распаўсюджвацца руская мова, а беларуская ўсё яшчэ застаецца “мужыцкай”. Аднак у штодзённым жыцці функцыі моў перапарызуюцца: у зносінах з мужыкамі князі выкарыстоўваюць беларускую мову. Для Кастуся Каліноўскага, і Алеся Загорскага барацьба за нацыянальную культуру, нацыянальную мову звязваецца з сацыяльнай барацьбой – барацьбой за вызваленне беларускага народа ад царскага прыгнёту.

У творах Уладзіміра Караткевіча іншамовная лексіка падаецца ўкрапінамі, што ўспрымаецца як сродак моўнай характарыстыкі персанажа, напрыклад: “*Ложно понятый провансальский замковый стиль, – сказаў, чамусьці па-руску, пан Адам*” (“Каласы пад сярпом тваім”). У апавяданні «Паром на бурнай рацэ», напрыклад, ёсць русізмы, якія выглядаюць натуральна ў мове афіцэра і салдата, што былі родам з Масквы і служылі ў расійскай арміі. Салдат Іван звяртаецца да Горава і Пора-Леановіча наступным чынам: *Ваша высакароддзе; барын*. Аўтар, апісваючы мары Горава пра Маскву, маці, каханую, карыстаецца такімі рускімі формамі, як *маменька, Надзенька, асабнячкі*.

Як мастацкі прыём для дасягнення камічнага эфекту выкарыстоўваецца фармальнае падабенства некаторых рускіх і беларускіх слоў. У адным з эпізодаў рамана “Каласы пад сярпом тваім” княгіня Загорская звяртаецца да свайго сына, які перад гэтым па старадаўнім звычаі («дзядзькаванні») выходзіць з сялянскай сям’і і не ведае рускай мовы: “*Что же вы, например, ели сегодня на завтрак, мой маленький, – спытала пані Антаніда... Сёння.. на заўтра? – неўразумела перапытаў Алясь*”. Тут выяўляецца памылковая этымалогія, заснаваная на фармальным падабенстве рускіх і беларускіх лексем.

Шырока распаўсюджаны прыём цытацыі. Тым самым героі твораў дэманструюць сваё знаёмства з рускай літаратурай і культурай. Часта цытуюцца крылатыя словы і выразы з твораў рускіх класічных аўтараў: “*Змагіцель чуў канец размовы, вяртаючыся (выканаў прынцып беларускіх будачнікаў, які, па словах Глеба Успенскага, гучаў: «ташчць и не пущать»)*” (“Чорны замак Альшанскі”).

Цытаты выкарыстоўваюцца як найбольш выразная характарыстыка пэўнай сітуацыі, як думка, якая найбольш дакладна адлюстроўвае сутнасць з’явы. Крыніца цытацыі не заўсёды можа быць вядома суб’екту. Багата цытуюцца вытрымкі з кніг, дзелавых дакументаў, запісак. Гэты мастацкі прыём можа ўжывацца для захавання ў першапачатковым выглядзе думкі арыгінала, якую аўтар лічыць не зусім дакладнай.

Прыём змешвання стыляў і моў выкарыстоўваецца пісьменнікам для стварэння сатырычных вобразаў царскіх чыноўнікаў у аповесці «Дзікае паляванне караля Стаха». У наступных рэпліках суддзі мешаніна рускіх і беларускіх моў паказвае на яго непісьменнасць, жаданне надаць сваёй мове афіцыйны тон і ў той жа час прыстасавацца да мовы мясцовай шляхты: *“Вы, наверное, ведаете, што зрабілі что-то подобное да криминалу, когда пибілі пристава за какой-то нявінны жарт. Гэта – дзействие ўгалоўна на-казуемае, іба какурат супярэчыць норавам нашага наваколля, а таксама і зводам імперыі Расійскай”* (“Вока тайфуна”). Імкненне суддзі, які дрэнна валодае беларускай мовай, размаўляць па-беларуску, прыводзіць не толькі да неўсвядомленага пераносу элементаў рускай мовы ў беларускую, але і прымушае яго свядома каверкаць словы, рабіць іх як быццам больш падобнымі да беларускіх, мясцовых (*какурат, паважнага*).

У разгледжаных прыкладах іншамоўныя словы выконваюць дзве функцыі: выкарыстоўваюцца як сродак моўнай характарыстыкі персанажа і для стварэння адмоўнага вобраза. Трэба адзначыць, што іншамоўная лексіка ў мастацкім творы выконвае нярэдка некалькі пазытных функцый адначасова. Зварот пісьменніка да рускамоўнага матэрыялу ў мастацка-выяўленчых мэтах натуральны і апраўданы. Уключэнне лексікі рускай мовы ў простую мову персанажаў, з аднаго боку, адлюстроўвае матываванае імкненне пісьменніка праўдзіва адлюстраваць рэальную камунікатыўную сітуацыю, узнавіць у тэксце на беларускай мове маўленчае аблічча персанажа, які гаворыць па-руску. Лексічныя русізмы, з аднаго боку, выступаюць у ролі своеасаблівых знакаў дадатковай інфармацыі аб характары гаворкі персанажа з пункту гледжання яе моўнай прыналежнасці. З другога боку, лексіка-стылістычныя асаблівасці дадзеных укралін сведчаць аб аўтарскай устаноўцы на гістарычную стылізацыю мовы дзеючых асоб.